

## O ČEŠÍCH, KATOLÍCÍCH I PROTESTANTECH, A O DĚJINÁCH

(Úvahy nad textem Boženy Komárkové)

Ferdyš Smola

Přítel přišel a řekl: "Tohle si přečti, je to důležité. Má to ohlas: hodně lidí, kteří to čtou, to taky hned opíše." - Tak jsem se dostal k textu Boženy Komárkové "Česká otázka v průběhu století". Skutečně jsem to opsal; a navíc něco připsal.

Popíchlo mě to už prvními odstavci. A pak sílil pocit nevole: "ne" a zase "ne", "takhle to přece nebylo!" Někde ve dvou třetinách jsem zasyčel: "Už mám dost toho protestantského skuhrání!" Přesto jsem to dočetl a ke konci zvažněl: "Ano, v tom, oč šlo autorce především, má pravdu." A ta ve mně zůstala.

### 1. Trochu o protestantech - osobně

Dost nerad začínám zrovna o sobě, ale musím obhájit své právo na slova tak příkrá jako to "protestantské skuhrání". Je to totiž tak trochu i mé skuhrání. Křtem i vyznáním jsem katolík, "praktikující", jak říkávají starostliví statisticky uvažující katolíci. Ale pocházím ze smíšeného manželství. Maminka katolička, nejistá, léta letoucí vlašná, někdy možná i vyhaslá, tatínek evangelík. Na úmrtním listě z něho udělala nacistická vězeňská správa luterána, ale jeho církví byla evangelická českobratrská. Byl členem odbojové organizace, přišli mu na to a odsoudili pro velezradu na pět let, z nichž vydržel, zdravý a statný, pouhé dva. Ve věznici to bylo jiné než v koncentráku. Když umíraje zatoužil po duchovní útěše, dali mu modlitební knížku. Chtěl svou, ale ona musela být německá, bylo to v Rajchu. Českých bratří v Německu nebylo. Dali mu tedy knížku moravských, vlastně ochranovských z Herrnhutu, psanou švabachem. V ní si četl a umřel. Pak směl mít církevní pohřeb. V drážďanském krematoriu byla při tom jen maminka a herrnhutský pastor. Modlil se německy za mého tatínka, českého bratra, kterého neznal, a plakal. Mamince pak

dělaly protektorátní úřady potíže, nemohla mě mít u sebe. Postarala se o mě bezdětná teta. Ta příslušela do Jednoty českobratrské (dnes je to Církev bratrská). A tak jsem během roku chodíval každý týden do protestantské modlitebny, "do shromáždění", jak říkali, a v létě u máminých příbuzných do kostela Všech svatých. Tam i onde jsem získával nesmazatelné dojmy. Soustředěné, starostlivé tváře kalvínských kazatelů. Exaltované tváře barokních andělů na pozadí velebného dunění varhan. Častěji jsem pobýval ve shromážděních, léto bylo krátké.

Vzpomínám, jak si kdejaký nekatolík nebo bývalý katolík stěžoval na nadutý pozdně barokní patos nepřilíš prý chytrých katolických kněží. Ale čeští bratři měli také svůj patos. Pamatuji, jak tiše stáli, dlouho, dlouho, až jeden začal s improvizovanou modlitbou. Teta vysvětlovala: čekají na pokyn Ducha svatého. Kdo jej pocítí, promluví. Od Všech svatých jsem věděl, že Duch svatý je něco jako holubice. Samo sebou mi naskočilo, jak tam poletuje nad shromážděním a pojednou se uvelebí na čísi hlavě. Snažil jsem se cítit zbožnou úctu, ale z koutku duše stoupala vzhůru bezděčná modlitba: "Pane Bože, dej, ať nepřijde na řadu moje teta!" Nebyla vyslyšena. - Děda holuby neměl, proto jsem je neznal zblízka. Když jsem se ho na to jednou zeptal, odpověděl od plic: jsou to neřádi, všude nasero a jejich masa je ždibec! Zato měl husy, kachny a hlavně slípky. - A tak jsme zase dlouho, dlouho stáli - a v tom se to stalo. Šestým smyslem jsem zasledhl třepotavé zašumění perutí jako před usednutím slepice na hřad. Nehoršete se, prosím, byl jsem dítě raného školního věku! Teta promluvila se zavřenýma očima a ve mně by se krve nadořezal. Byla to totiž úplně jiná teta než kterou jsem znával. - Křivdil bych jí velice, kdybych o ní prozradil jen toto. Byl jsem při tom, když umírala; zprvu jaksi nespokojeně, ba vzdorovitě. Pak gle se stále otevřenějším hledím. Její úplně poslední slova byla: "Pane Ježíši Kriste, děkuji ti, žes mě našel." Kdybych měl teď hned umřít, byla by ona ze všech lidí, které jsem osobně znal, jediným člověkem, vzpomínka na něhož by mi pomohla.

A kdyby se nějaká nevymáchaná huba, třeba i katolická, v mé přítomnosti pohrdavě otřela o bratry - české nebo herrnhutské -, koledovala by si jednoduše o pár facek. Ode mne.

Stávalo se na příbuzenských srazech, že došlo mezi oběma vyznáními k polemice. Nebývalo to často. Protestanti byli výmluvnější, dotírali, katolíci je zavile odráželi. Na protestantské straně, té vzdělanější, jiskřily abstraktní principy, jimž jsem rozuměl jen zčásti. Katolická se bránila empiričtěji fundovanými námitkami, ale trochu nejistě, neobratně a její námitky se nezdály mít v očích protivníků velkou váhu. Protestanté byli ukřivdění, zlobili se a skuhrali. Nebyl to žal, který je pokorný, ani náрек, který je zoufalý; nebylo to reptání, které je vzpurné a hlasité, ani výčitka, která je výslovná a adresná. Snad toto všechno nějak tlumeně dohromady a mezi řádky se dalo číst: "My bychom si vedli mnohem lépe..." - K Pánu Ježíši se raději neodvolávali jedni ani druzí. Když k tomu jednou náhodou došlo, ve všech se cosi zadrhlo. Nechť mi tedy Božena Komárková odpustí: to "protestantské skuhrání" je nesmazatelným dojmem dítěte, přítomného rodinné hádce. Hádce, která nikdy k ničemu nevedla.

## 2. Stále ještě Masaryk contra Pekař?

Božena Komárková mě osobně nezná (ani jí k tomu nedávám příležitost; toto je jediný důvod, proč lituji kryptonymity svého textu), já ji ano. Před takovými dvaceti lety jsem byl na její přednášce, která mě solidně poučila o duchovním kvasu v současném protestantismu. Byla výstižná, inspirující. Tento text je jiný. Připadá mi, jako kdyby se spousta diapozitivů promítla současně na totéž plátno a ona tam zakreslila jakousi výslednou kon-turu, kterou pokládá za definitivní, avšak učinila tak s notnou dávkou svévole. Její myšlení je zejména v pr-vých dvou třetinách textu soustavně nepřesné, konfuzní a ztotožňuje věci rozdílné. Přitom za vším lze tušit záměr; ten, který jsem kdysi vyciřoval z hněvných i ele-gických výroků protestantské půle rodiny. Anebo přesněji: předběžně učiněné rozhodnutí, že se věci udály a jsou

tak, jak se je chce vidět, a nikdy jinak. Kdyby se otec dožil alespoň mé mladé dospělosti, neváhal bych a s takovouto nevolí se mu svěřil. - Autorčina snaha po syntetickém uchopení "české otázky" na pozadí osobitého (tedy subjektivního, nikterak ovšem původního) pojímání dějin svévolně propůjčuje lidem a jejich dílu, ba celým epochám jednoznačnost, jaká v nich není. Přitom nejsem schopen předložit stejně jednoznačný obraz; nedovedu a ani nechci potírat autorčin "ismus" nějakým svým "ismem".

Masarykovsko-pekařovskou kontraverzi pojímá autorka jako spor téze a antitéze, staví se za jednu z nich a navíc se snaží obě kontrární stanoviska ještě více vyhrotit. Přitom činí z tohoto sporu jakési paradigma. Jakoby Masaryk i Pekař byli takřka majáky, dle nichž jest se mnohým z nás orientovat ještě dnes. Je vskutku možné, že ještě zažijeme nějakou soudobou parafrázi tohoto sporu; bohužel. Já bych totiž raději, kdyby byl založen ad acta, neboť obě stanoviska jsou mimoběžná a spor sám je nedorozuměním.

Hovoří-li Masaryk o "smyslu českých dějin", je jeho "smysl" patrně tím, co by se tímto slovem mělo rozumět. Smysl českých dějin je jejich poukazem, snad i směřováním k něčemu jinému než jsou ony samy. Svě dějiny máme, potud je věc v pořádku. Postrádáme-li však bolestně (příp. hledáme-li naléhavě) jejich smysl, postrádáme a hledáme jejich relaci - k čemu? K něčemu, co jim smysl teprve propůjčuje. Masaryk to nazývá opatrně či skromně "aeternum". Pokud neusiloval o básnickou nadsázku, má na mysli něco, co je věčné a z jehož hlediska teprve mohou být naše dějiny smysluplným příběhem. - Naproti tomu Pekař tak vysoko nevzhlíží. "Smysl" je mu něčím imanentním, vnitrosvětským. Jde mu spíše o konstantu českých dějin než o ontologickou relaci; o hybnou sílu, ne-li dokonce o lidskou pohnutku dějnotvorného usilování.

Chtěl-li Masaryk uvažovat o smyslu českých dějin, měl Pekař buď mlčet, anebo uvažovat o něm též, ale ve stejném významu, jaký měl na mysli Masaryk. Pekař se

však ozval až tehdy, když Masaryk téma své úvahy - domnívám se, že svévolně a neprávem - "zesvětštil", když učinil extempore do předmětné oblasti historiografie, které mělo být dokonce pointou jeho úvahy. Teprve pak odkázal Pekař Masaryka do patřičných mezí, aniž by sám otázku smyslu českých dějin, jejich "smyslu v tom pravém smyslu", řešil.

Mimoběžnost směřování obou mužů jakoby autorka odmítala vidět a navíc přilévá oleje do ohně: empirické generalizace Pekaře-historika (nepřevodnost jedné epochy v druhou, neexistence schématu pokroku atd.) klade proti tušením Masaryka-filozofa dějin (dějiny lze stejně jako lidský život nazírat sub specie aeterni), jakoby šlo nikoli o podivuhodný a tajemný kontrapunkt, ale o jasný a zřetelný konflikt. Nezdůvodnila, že, proč pokládá schéma pokroku za obecně platné. Obecně sdílené, snad, někdy; ale obecně platné? Neřekla naplno, co je "pokrok". Z náznaků lze tušit, že tím míní "naplnění nějaké filozofické ideje jako konečný cíl dějin". Nerozumím. Je křesťankou nebo hegeliankou? Platí-li to druhé, měla by být upokojena, neboť co je skutečné, je i rozumné a tím hůř pro fakta. Pak ovšem nemusela psát. Věří-li však, že se Bůh stal člověkem a k čemusi nás vyzval, pak ví, že lze výzvu přijmout i oslyšet; ví o dramatu, trvajícím do skonání času. Ale pokrok? V tomto smyslu? Dokonce jako schéma?

Mám-li být upřímný, přiznám, že se v protivenstvích dneška zdráhám hledat u Masaryka osvětlení či povzbuzení. Ne že bych a priori odmítal: hledali je tam moji předkové po meči a po nich i já. Ale nenacházím je tam. Motto autorčina textu, vzaté z "České otázky", podepisuji bez váhání (jsou to ostatně slova inspirovaná Novým Zákonem, např. Mt 6,33). Ale po přečtení celé "České otázky", úvahy překotné, povrchní a nejasné, mi zůstává jaksi odmocněno. Např. Masarykova "humanita" je pojem natolik vágní a mnohoznačný (jeho význam se mění málem s každým odstavcem, viz. "Českou otázku", "Ideály humanitní" aj.), že je nepoužitelný. Božena Komárková by asi poznamenala, že jsem Masaryka "nepochopil" (znám tuto výtku odjinud, např. ten a ten - zpra-

vidla nějaký tzv. buržoazní soupeřník - "nepochopil" marxistické učení). Ano, "nepochopil" jsem, přesněji neztotožnil se. Jsem přece v jiném silovém poli, podléhám a čelím jiným zmatkům. Víím, že se Masaryk snažil lecos zachránit z tehdejší demontáže křesťanství, např. "humanitu", ale že také lecos neviděl, v leccems se mýlil a leckdy škodil; to všechno je ostatně lidské.

Připravil mi mnoho smíšených pocitů, také zklamání. Proto jsem živě souhlasil s Patočkovou charakteristikou: Masaryk, toť "juxtapozice neslučitelných motivů". Jeho rozpornost vinikne, přihlédneme-li k tomu, co si kdo z něho vybral, aby tak vytvořil "svého" Masaryka. Jiný je Masaryk Škrachův, jiný Nejedlého, jiný Šimsův, Čapkův a jiný Machovcův atd. Je zajisté Masaryk impozantní: když např. rázně zatřásl národem, opilým rukopisnými sebeklamy (o jejichž udržování se svého času vydatně zasadil i Palacký), nebo když se osamocen postavil přesile hilsneriády. Je též Masaryk utopistický: když např. označil první světovou válku za "světovou revoluci", chválil triumf "demokracií" nad "teokraciemi" - a nepostřehl, že tato válka byla odstřelem, po němž vstoupil do rozvalin Evropy přízrak totalitarismu. Je i Masaryk protiřečící si, nabádající k pohledu sub specie aeterni, ale v jednom šiku s volnomyšlenkáři s jejich "sub specie saeculi"; bard demokracie, schvalující kabinetní intriky prezidentské kanceláře a svéhlavě (patrně i ješitně) protěžující "svého" Beneše...

Žil jistě podivuhodný život plný činů. Národ, který neměl svého Garibaldiho, své Kościuszky a Kossuthy, v něm konečně našel svého velkého člověka, jehož vzýval, ale nenásledoval; dnes už nevzývá nikoho. Přitom jsme svědky a účastníky střetnutí závažnějších a osudovějších než tomu bylo před šedesáti či dokonce před sto lety: stačí porovnat možné důsledky tehdy a dnes. Vidí-li dnes člověk všude kolem působení toho, čemu Jan Patočka říkával "technověda", a ohlíží-li se marně po nějakém protějšku, který by tomu nastavil zrcadlo, vykázal meze, velmi snadno si připomeneme napětí mezi "vědou" a "teologií", mezi pozitivismem a křesťanským spiritualismem, jímž se vyznačovalo evropské myšlení de-

vatenáctého století včetně myšlení Masarykova. Jakoby dnešek některé vnitřní masarykovské spory rozvinul, v obludném měřítku realizoval a - řešil. Už proto na mě masarykovské charisma nepůsobí; nemá proč. Vím, že někteří lidé, jichž si vážím, mi to mohou mít za zlé. Přesto bych rád, kdybychom stavěli na pevném gruntu, ne na pohyblivých píscích epochy, která se ukázala být lavinovým sesuvem.

To už spíš Pekař. Jeho cíle byly skromnější. Zřetel k vertikálnímu duchovnímu rozměru není v jeho textech příliš znát. Autorka trochu zlomyslně zdůrazňuje jeho zápecnictví. Nejsem si jist, je-li tak významné, dove-  
du si představit souladné spojení pekařovského postoje s odvahou k oběti. Pekař není jen solidním a neúnavným pracovníkem na vinici Historie. Mně imponuje především svým nepředsudečným, tedy neideologizovaným vkusem. Není to katolický typus, ale bolí ho rozbitiny české duše a českých dějin. Z těchto dějin nic nevy-  
lučuje, má vůli je zcelit, a v tom je sám celistvý (zdroj  
disonance některých jeho soudů tuším spíše v disonanci samotných našich dějin). Teprve po tomto zcelení čes-  
kých dějin v příběh od počátku do dnešního dne je mož-  
no legitimně klást masarykovskou a vůbec lidskou otáz-  
ku po jejich smyslu. Dříve ne.

### 3. Vrchol našich dějin?

Božena Komárková opakuje s mnohými: velikost husit-  
ství; vrchol našich dějin, kdy jsme byli dokonce na čas  
avantgardou (západní) Evropy. - Ozývat se proti tomu je  
u nás nezpůsobné, ne-li riskantní. Hodně lidí nedá ani  
dnes na husity dopustit, a když si člověk troufne zapo-  
chybovat, okřiknou ho. Odkud se bere toto zalíbení?

Jeden ze zdrojů důvěrně znám. Když jsem byl mladší,  
hnětly mne i mé kamarády naše novověké národní porážky.  
Ta bělohorská (jak jsme jí tehdy rozuměli), ale zejmé-  
na Mnichov a únor 1948 (ti po nás pak mohli připočíst  
ještě srpen 1968). Skličovala nás současně situace ná-  
roda, jeho poraženectví i bezmoc a zírání jeho vážno-  
sti v Evropě. Husitství se nám jaksi automaticky stalo

vzpružujícím připomenutím, že kdysi jsme my Čechové nebyli takovými pohrdání- či politováníhodnými chudáky jako dnes; tehdy jsme sáhli ke zbrani a dovedli s ní zacházet, všichni ostatní se nás báli! Uražený pocit vlastní hrdosti se tu sytil příkladem mužného sebevědomí a fyzické síly. Husité nám byli tím, čím je dospívajícímu chlapci s pocitů méněcennosti vzor muže, který si nenechá nic líbit, ať už mává palcátem nebo třímá kolt.

Čím husitství opravdu bylo, o tom jsme nepřemýšleli. Stačila mýtická představa, tedy pohádka, jak nám ji vypracovala národní tvořivost poslední stovky let - a té jsem naletěl. Objevil jsem pak u sebe to, pro co zatím nemáme jadrné české pojmenování a co by se snad dalo podle anglických zvyklostí nazvat "wishful understanding", toužebné rozumění (spíše však neporozumění): určitý čin, událost, epocha apod. se vyloží tak, aby podpořil aktuální, tedy současný byznys vykladačův. Myslím, že nedostatek sebejistoty a sebevědomí svedl k přešití českých dějin v projekční plátno nejen mne. Již Pekař upozornil na to, jak naši osvícensky ladění obrozenci potřebovali najít v české minulosti vzepětí stejně velkolepé jakým byla Francouzská revoluce, jímž bychom vstoupili do nového věku a zasloužili si tak titul národa vpravdě novodobého; a domnívali se je najít v husitství. Dělalí tedy to, co já v klukovských letech. A nepočínali si tímto způsobem pouze oni. Proto jsem vůči interpretacím husitství podezíravý, ať už je předkládá Palacký nebo Masaryk, Nejedlý nebo Kalivoda, anebo - Božena Komárková.

Netroufám si vypořádat se s čtyřmi pražskými artikuli v pouhých několika odstavcích, nemohu však smlčet dojem, že autorka je vykládá způsobem, který lze jen obtížně ospravedlnit, chceme-li současně přihlížet k poměrům patnáctého století. Byl první pražský článek proklamací svobody svědomí, svobody k víře v tom dnešním smyslu, který mu autorka přisuzuje? Byl druhý a třetí článek projevem vůle k takové demokratizaci církve, po jaké ona touží? Sotva, o těch věcech tehdy nebylo valné potuchy. Ano, byly to projevy zklamání a po-

horšení, plynoucího z tehdejší hluboké krize západní církve. Lze je chápat, s jejich původci lze soucítit, ale nadchnout jimi se nedovedu, protože v nich cítím svévoli, která prosazuje "administrativní opatření" tam, kde by bylo třeba mravní obrody zevnitř. A opatření nikoli ledajaká! Např. zrovnoprávnění laiků s kleriky. Mravní bídě kléru (jaké části? většiny?) se má čelit faktickým zrušením tohoto stavu (však také byly v husitských řezích celé houfy kleriků "fyzicky likvidovány"). A což teprve "stavění" resp. "rušení smrtelných hříchů, zvláště zjevných"! Jak vidno, čtvrtý articulus Božena Komárková raději ani nezminila. Snad i ona tuší, jakou zhoubu přivolává tento pražský článek, vydávající církev světské moci a poskytující ospravedlnění jakémukoli jejímu zneužití.

Podle Boženy Komárkové se husitství soustřeďovalo "na zákon evangelia a na život k oslavě Boha samého". Nemíním tu rozvláčně konfrontovat toto tvrzení s těmi četnými skutky našich husitských předků, jejichž společným jménem je ničivost, k níž ovšem patří i prosté zabíjení (všimněme si autorčiny zmínky o českém meči a německém patriciátu českých měst!). Raději rovnou zdůrazním to, nad čím neustávám žasnout, totiž ztrátu soudnosti, neboť jinak tuto nikoli už pouhou konfuzi, nýbrž přímo zvrát v opak vysvětlit nelze! Svou interpretací husitství je Božena Komárková - alespoň jak věcem rozumím - zajedno s těmi, s nimiž jsem zamlada vodíval nekonečně úmorné a neužitečné diskuse o tom, zda např. ty milióny mrtvých stály za kolektivizaci sovětského zemědělství apod., s těmi, kteří monotónně opakovali, že "když se kácí les, lítají třísky". Stejný lapsus tedy shledávám i u marxistických posuzovatelů této kapitoly našich dějin. Předvojem evropského lidstva jsme se prý stali především tím, že husitství alespoň na čas - lhostejno, zda záměrně či bezděčně - zavedlo takové společensko-politické poměry, k jakým pak dospěla ta nejpokročilejší Evropa až po dvou stoletích...

Co je to za postoj? Z čeho pramení a čím se živí? My, dnešní obyčejní smrtelníci včetně Boženy Komárko-

vé, odmítáme arogantní svévoli totalitní moci, která nás činí blínou, z níž Dějiny údajně hnětou tvary jaké-  
si příští slávy nebo snad pochybné štěstí budoucího po-  
kolení - a někteří z nás přitom činí jedním dechem stej-  
ně depersonalizovaný materiál z lidí pokolení minulých,  
lhostejni k tomu, kdo z nich byl ubit, upálen, znásil-  
něn atd, atd. Marxista by mé horlení označil za malo-  
buržoazní sentimentalismus. Co řekne Božena Komárková  
pošetilosti, která chce i ve velkolepém vření a víření  
husitské revoluce pátrat po jedinečných osudech jedi-  
nečných lidí? Toto, právě toto mě posléze odradilo od  
víry, kterou vyznával otec, děd i praděd: ta fascinace  
utopií, v jejímž zájmu se člověk stává nikoli obrazem  
a podobenstvím, nýbrž pouhou buňkou monstrózně neosob-  
ního organismu, vyvíjejícího se bůhvíkam. To katolíci  
mi byli už v těch klukovských dobách milejší: ošívali  
se všelijak, když jsem jim předhazoval viny církve, ale  
mezi čtyřma očima každý přiznal, že si s nimi neví rady  
a že ho mrzí...

Ano, husitství je naší velkou epochou. Ne však podle  
abstraktních měřítek utopie pokroku. Jeho velikost je  
velikostí tragédie, velikostí vzepětí, které bylo sou-  
časně i pochybením; velikostí nepoměru obětování a vý-  
sledných vymožeností.

#### 4. Otazníky nad barokem

Baroko si u Boženy Komárkové vysloužilo soud velmi  
příkrý. Nemohu se ubránit domněnku, že je nezcela prá-  
vem příliš těsně spojila s osudy habsburského domu a  
s vzestupem a pádem španělského impéria od Apenin k  
Andám jen proto, aby odsudek vyzněl co nejnevlídněji.  
Chceme-li být baroku právi, nespokojíme se pouze s tím,  
co o něm pravila ona, ale popřejeme sluchu i Kalistovi,  
Šaldovi a třeba i Pitirimu Sorokinovi aj. Též oni nám  
řeknou lecos výstižného. Pravda, obraz baroka se nám  
zkomplikuje, ale je na čase přenechat zálibu v zjedno-  
dušování těm, jimž nejde o pravdu, ale o ideologii.

V pasážích týkajících se baroka mě v autorčině tex-  
tu zarazil dvojí lapsus, ne snad významný, zato však

výmluvný. Tím, co rozdělilo západní křesťanstvo, prý bylo Tridentinum! Snad netřeba dokládat, že tridentský koncil jednal až v době, kdy rozdělení křesťanského Západu, jehož počátky sahají přinejmenším k dobám avignonského zajetí, bylo už dovršeno. Ano, koncilové otcové nebyli příliš pamětlivi příkazu milovat nepřátele. Jejich "anathema sit! - budiž proklet!", které v Tridentu tolikrát zaznělo, je v hromadě vin katolického křesťanstva velikým balvanem. Ani v tomto případě však není radno zjednodušovat. Tridentinum také vykonalo velký kus práce na reformě církve; na reformě, o níž se zasazovaly takové osobnosti jako např. Terezie z Avily, Karel Boromejský aj. Nebylo ale tím co nás rozdělilo.

Druhý lapsus, stejně svévolný, se týká pouze jisté podrobnosti českých literárních dějin. Aby autorka podtrhla sterilitu baroka, tvrdí: "První obrozený básník, ačkoli sám klerik, se v nejmenším neinspiroval barokními tématy svých bezprostředních předchůdců. Psal anakreontské verše po vzoru nejrozšířenější osvícenské tematiky..." Kdyby se rozhlížela méně předpojatě, kdyby pominula našeho možná prvního veršotepce Puchmajera a spočinula pohledem na prvním skutečném novočeském básníku Máchovi, zdaž by trvala na svém tvrzení o mělkosti barokní inspirace?

Spor o baroko, který je i mým vnitřním sporem, však není kunsthistorickou disputací. Ta by nebyla tak kontroverzní, protože z tohoto hlediska baroko rozhodně není Tenmem, naopak: po staleté pauze otevřelo česká okna do Evropy. Pro nás však má jeden závažný rozměr navíc: barokní téma je nám i tématem ohrožení státoprávního nároku a záchovy duchovní substance národa.

Kdybych se dočetl, že tehdy a tehdy jakýsi panovník potlačil vzpouru, která ukládala o jeho trůn, a nechal vůdcům rebelů pozutínat hlavy, asi bych si unaveně povzdechl a četl dál. Zkušenosti dvacátého století s jeho miliónovými holocausty nás přiučily perspektivě, v níž neprávem blednou krutosti minulých časů. Toto budiž vysvětlením, nikoli omluvou. Ze zvykové nedbalosti jsem však vyburcován, jde-li o můj národ a jeho stát. Nejsme-

-li ani dnes suverénním národem, dokáže současná bolest elektrizovat i obdobné situace dávno minulé a ony, připomenuty, bolí skoro stejně jako ta současná.

I když je náš bělohorský žalozpěv z velké části odraženým echem naší současné hořkosti, cosi důležitého tu zbývá. Není to vojenská porážka sama o sobě: po zbraní sáhly obě strany, rebelové dokonce dřív. A prohráli. Smysl pro fair play nutí vzít to na vědomí a respektovat. Nejsou to ani pobělohorské konfiskace a hromadný exil: absolutistický panovník se choval jako takový. Kdyby byl protestantem a my byli alžbětinskou Anglií, bylo by to možná ještě horší. Co nás však dodnes bolí právem, je násilná rekatolizace a její metody. A nemění se na tom mnoho, zjistíme-li, že ty nejodpudivější případy byly spíše výjimkou než pravidlem. - Jaroslav Durych, s jehož dílem jsem se spřátelil s jistými potížemi, protože v něm často tuším manýru, pózu, se v roce 1937 přiměl k oslavě Bílé hory, která prý zachovala národ katolické víře. Nezachovala. Pouze restituovala vztah církve "učící" a "slyšící" dle vzoru pán poddaný, zatímco bylo na čase usilovat o vztah jiný. I proto byl národ v následujících časech zkoušek ochoten se katolické víry - ba víry vůbec - zříci. A podařilo se mu to podivuhodně snadno.

Patřil jsem kdysi dávno mezi ty, jimž bylo dopřáno popovídat si tu a tam s panem profesorem Patočkou. Mluvili jsme jednou o českých dějinách. Zapamatoval jsem si: dělil je na ty "velké" a ty "malé". Zela mezi nimi Bílá hora atd. Svozně jsme si posteskli nad bídou těch "malých". Po nějakém tom mém výlevu se ozval: "Vy si tedy myslíte, že ten český nedostatek smyslu pro duchovní hodnoty je důsledkem pobělohorské rekatolizace?" Já že asi ano. Zamyslel se a povídá: "Cožpak je to možné? Po tolika generacích, které měly možnost život zažít? Vždyť i to protireformační katolictví nakonec vydalo jiskru. Vzpomeňte na českou odezvu na katolické osvícenství, Muratoriho a tak... Víte, já to tuším v něčem jiném. Znáte tu básničku 'Český sedláčku, vychytralý ptáčku'? Stojí tam: 'Před pány stýská si, za vraty výská si...' To už není protireformace..." - Co tím

myslel? Přesně nevím. Ale přistihl mě, jak skuhrám; jak si to usnadňuji. Jak kreslím jednoduchou, pevnou konturu tam, kde bych se měl s vynaložením větší námahy vypořádat s něčím mnohostranným, mnohovrstevným, mnohoznačným...

## 5. Dějiny českobratrským očima

Celá druhá kapitola textu Boženy Komárkové, která shrnuje její analýzu vývoje Čech i Evropy, mi připravila nejvíce smíšených pocitů. Bylo mi jako kdysi nad Masarykovými knihami. Protože ona i já vycházíme z nestejných generačních i jiných zkušeností, vynakládáme nestejnou péči o pojmy; některým jejím proto nerozumím. Po kantovsku řečeno, nesdílím některé její nazírací formy.

Autorka pokládá za nutné předeslat, že "sekulární kultura není negací křesťanství. Je jeho pokračováním a lze tvrdit, že skrze desakralizaci, laicizaci a humanizaci, jíž se jí v této podobě dostalo, výrazně aktualizuje nejhlubší křesťanské téma inkarnace." Ohlížím se po takto zasloužilé sekulární kultuře a nevěda nač upřít zrak se ptám: co to vlastně je ta sekulární kultura Boženy Komárkové?

"Saeculum" znamenalo století, lidský věk, tedy cosi, co je protipólem věčnosti, "aeternitas"; tedy tento náš stvořený svět oproti absolutnosti Boží. "Sekulární kultura" je tedy dílo, inspirující se pozemšťanskými hodnotami přirozeného světa, o nichž se autorka ostatně zmiňuje v souvislosti s renesancí i jinde. Protože však na tolika jiných místech plaiduje pro pohled sub specie aeternitatis, má zřejmě na mysli něco jiného.

"Sekularizovat" znamenalo převést nějakou věc, majetek, instituci, administrativu apod. ze správy církevní pod světskou, laickou, občanskou. Účinek byl rozmanitý. Někdy to věci prospělo, jindy bylo děcko vylito s lázní. Někdy nastalo obojí. Věda zbavená služebností vůči teologii se stala odvážně objevitelskou, ale také bezu-

zdně domýšlivou. Sekularizací kalendářního roku a jeho svátečního rytmu přibylo jednomu pracovních příležitostí, jiným příjemné zabídky, jak komu líbo, ale zavládla monotónní šed. Sekularizace, znamenající dříve odcírkevňování, má již dnes podobu odkřesťanštění, odnáboženštění. Toto má autorka na mysli svou "sekulární kulturou"?

Snad také ne. Domýšlím se: sekulární kultura Boženy Komárkové, toť evropská kultura posledních dvou, tří století; doby, kdy instituce církve pozbyla monopolu tvorby kultury. Kdy křesťanská inspirace kultury přestává být explicitní, nýbrž žije nějaký čas setrvačně vskrytu, stále více na zapřenou, až v jednom okamžiku zvolá její bystrý analytik, syn protestantského pastora Friedrich Nietzsche: "Bůh je mrtev!", aby tak učinil explicitním dosud jen implicitní antropocentrismus osvícenství. Tomuto dvou- či třistaletému intermezzu, u nás ostatně již ukončenému, přeje Božena Komárková, která nepřeje pohoršlivé klerokracii? Nebude pak nakonec zaskočena stavbou babylonské věže, jak ji provádí soudobý totalitarismus, do jehož náruče spěje sekulární kultura jako nic netušící motýl do plamenů? Bude. Sama o tom píše nikoli bez trpkosti. Kéž by i poté postřehla, jak dalekosáhle se způsob jejího výkladu dějin blíží téžím vykladačů oficiální ideologie!

Nevidím onu sekulární kulturu posledních dvou, tří století, která by - jak tvrdí autorka - "zesílila dynamiku", činící "každé svědomí přímo odpovědným Bohu", jejímž "nejhlubším tématem" by byl "biblický podtext" a která by "humanizovala křesťanství". Nevidím ji na komunistickém Východě, ale dnes už ani na druhdy katolickém či protestantském Západě. Božena Komárková mi tu připomíná národně domokratického předáka Karla Kramáře, který i za první republiky horoval pro Rusko slovanské, svaté, konstituční a bůhvíjaké ještě - ale takového prostě nebylo. Ano, vidím úsilí o kulturu, která by čerpala z křesťanské inspirace, ale je to úsilí diasporálně rozptýlené a nadto ze všech stran škrcené - reálně existující sekulární kulturou, stále více prodejnou, lokajskou a konzumní. Ono usilování se neřídí výlučně směrnicí, již

se řídí Božena Komárková. Neignoruje ji, ale otevírá se převážně jiným směrem, neboť hledá novou rovnováhu mezi sakrálním a profánním... Nebylo vlastně ono reformační "radikální prolomení sakrálního řádu" podobno vylití dítky s vaničkou?

Nepochopil jsem ještě jiné věci. Dle Boženy Komárkové Palackému "nejde už o slávu Boží, ale o slávu národa. Tehdy to znamená jen posun teologického tématu do jiné roviny..." Vrtá mi hlavou, co je to za "posun" a co za "teologické téma", dá-li se slávě národa přednost před slávou Boží. Napadlo mě přirovnání: pan XY ochladl vůči své manželce a věnoval svůj zájem slečně YZ, čímž posunul téma manželství do jiné roviny. Autorka tu dosti svévolně razí pojmy ("posun", "téma", "rovina") bez srozumitelných vzájemných vztahů. Palacký přece neposunul "téma", nýbrž sám sebe do roviny, která není teologicky relevantní. Autorčino "tehdy jen" může znamenat, že pan XY si zatím jen zahrává, ale nemá dosud v úmyslu manželku opustit. Platí-li však "tehdy jen", platí zajisté i nějaké "pak ale". Ano, v české obrozené a současně sekulární kultuře žila nějaký čas - a stále více na zapřenou - křesťanská inspirace, až vyhasla téměř docela. Snad za to může i "devastace" (věru silné slovo!) národní duše protireformací. Tu však je těžko připustit u spolutvůrců novodobého českého nacionalismu, protestantů Kollára, Šafaříka, Palackého, kteří k nám přenesli pochodeň z kdysi luteránské a poté osvícenské Jeny.

Toto nebudiž pokládáno za zlomyslnost. V předvečer expanze českého sekulárního nacionalismu v době, která zanedlouho prohlásí Boha za mrtvého, umírá nikoli Bůh, ale křesťanství protestantů i katolíků (Dobrovského, Jungmanna, Havlíčka...) a ujímá se vlády směr pokleslého osvícenství a pokleslého romantismu, obojího s anamnézou katolickou i protestantskou. Koordinátory tohoto procesu - anebo lépe: milníky tohoto příběhu - v textu Boženy Komárkové popsány nejsou.

Svou osobitou optikou posunu Palackého nazírá autorka i dějiny evropského ducha vůbec. "Všechna filozofie

té doby je jen převedením nadčasové spásy do dimenze historického času... První filozofové dějin, Herder a Hegel, jsou teologové... Filozofická argumentace je jen jiným vyjádřením křesťanského tématu..." Tady mi opět zůstává rozum stát. Překvapuje, jak je hlasatelka očisty křesťanství dle prapůvodního měřítka Bible pojednou shovívavá k "převádění" a k možnostem "jiného vyjádření". Má snad za to, že samovývoj absolutního ducha, představa zpupná až k šílenství, je "jen jiným vyjádřením" Boha zástupů? Pak by ovšem měla strpět, že nejen Hegel, ale i Schopenhauer, Marx, Lenin, Giovanni Gentile, Alfred Rosenberg aj. aj. nám také vlastně jen předkládají - "jiné vyjádření křesťanského tématu"!

Ne, tady Božena Komárková nemá pravdu. Tady v ní cítím "juxtapozici neslučitelných motivů". Které to jsou?

#### 6. Mezi protestanty

Do svých jednadvaceti jsem si nebyl schopen odpovědět na otázku, jsem-li skutečně křesťanem, ale ani na otázku, cítím-li se katolíkem či evangelíkem. Hledal jsem na obou stranách a zjišťoval, že netotožnost obojího rozhodování není jen mou zvláštností. František Šamalik razil výstižný termín "katolicismus bez křesťanství". Setkával jsem se s evangelíky, vrstevníky i staršími, a v těchto setkáních bylo možno právem hovořit i o "protestantismu bez křesťanství": identifikace s protestantismem byla prožívána silněji než identifikace s křesťanstvím. Cítil jsem, že ve hře působí jiná, "sekulární" určení. A to na obou stranách. Například pocit sounáležitosti se skupinou. U protestantů bylo významné, že jsou nečetnou minoritou. Palčivý pocit menšinovosti se nepozorovaně spojoval s přáním stát se ("znovu") většinou nebo aspon respektovanou elitou. Ale katolíci se také cítili v menšině. Jsou koneckonců obklopeni lhostejnou většinou nevěřících. I oni si přáli být většinou nebo aspon elitou.

Evangelíci byli stejnorodější, katolíci různorodější a na jejich straně byl plynulejší přechod mezi nimi

a lhostejnou většinou národa. Je to pochopitelné, národ se skládal převážně z "matrikových" katolíků. Mezi evangelickou menšinou a ostatními, tj. vyhaslými i nevyhaslými katolíky, byla naproti tomu bariéra, která se však vinula i vnitřním životem evangelíků a oni ji měli zažitou, takže jim nepůsobila obtíže.

Mezi evangelíky bylo příjemně. Byli vzdělanější a tuhou kázní dospěli k jednomyslnosti. Nezažil jsem tam vášnivé debaty o vlastní (tj. evangelické) věci (u katolíků ano). Měli živé styky s evropským Západem a Severem, i to bylo milé. Někdy přijel bratr Švýcar, Holanďan nebo Švéd. Kromě jiného spojoval tyto lidi z opačných stran železné opony i jakýsi výslovně nevyjadřovaný protipapeženecký ressentiment. Všichni katolíci si vážili např. Komenského, ti informovanější i Schweitzera, Bonhoeffera, Niemöllera, Tillicha. Evangelíci katolíky neznali, jakoby se jich báli. Nemluvili o nich, a když, tak o těch nejhorších. Bylo to takové dotčené mlčení; mlčení staré panny o halamovi, který jí zamlada tuze ublížil.

Katolické spektrum bylo rozmanitější. Byli tam lidé velmi nedbalí, kteří šli do kostela jen na Boží hod; co páchali mezitím ví Bůh. Byli tam takoví, co se nevymaňili z pohanského animismu, který si polepili barokně katolickým pozlátkem, šla z toho hrůza. Byli tam hříšníci, marně se vzpírající špatnému svědomí, žilo se jim v tom nedobře. Také ješitové, považující se za vyhnané královce. Ale i lidé, v nichž nebylo vnitřních bariér; nechávali k sobě přistupovat cokoli, co vzkličilo na tomto podivném světě, a nezlobili se na Boha, že sesílal svá dopuštění.

Evangelíci (protestanty se nazývali neradi) byli za tou svou zažitou bariérou ušetření mnohých napětí. Když vyšli za brány ghetta, bylo je obtížno poznat. V čase zkoušky (pro mne je časem zkoušky nynější, skoro padesátiletá kapitola našich dějin) zůstali evangelíky uvnitř, ale venku se chovali jako slušní lidé levicově liberálního střihu. Svůj úděl, úděl malé minority uprostřed národa všelijakého, nesli jako křivdu. Ne jako

Boží dopuštění. Sprádali utopie, které mne odradily.

Katolické hříchy mě trápily odedávna, co jsem se jako čtrnáctiletý kluk natruchlil nad "Pobělohorskými e-legiemi" pátera Třebízského! V hloubi duše žerou všechny české katolíky. Durychova póza je pózou, ale nějak ho žerou taky. Bílá hora a protireformace je pohromou i české katolické tradice, která tu plynule přetrvávala od svatováclavského a svatovojtěšského dávnověku, obstála v čase husitském, poděbradském, jagellonském...

Protestantismus jsem nezvolil, protože je konzistentní jen uvnitř svého ghetta a z toho venku má strach. A protože v jistém smyslu na katolicismu cizopasí. Zažil jsem disputace katolíků a jindy protestantů s neznabohy. Protestanti to moc neuměli. Specializují se na obhajobu svého protestantství, ne na zdůvodnění své víry. Teodiceu za ně obstarávají katolíci. Protestanty potřebují, aby mi předkládali karikaturu katolíků, mou karikaturu. Je jednostranná, ne však veskrze nepravdivá. "Devastace" českého ducha po Bílé hoře je i důsledkem zplanění tehdejších katolíků, jimž pojednou chybělo protestantské zrcadlo, které jim nastavila sama Prozřetelnost. Posledních třista let českých dějin mi volbu ztěžovalo. Naproti tomu mi ji usnadnil jeden protestant, posléze kardinál římské církve John Henry Newman. Přiučil mě abecedě souhlasu. Škoda, že ho Božena Komárková při svých zámořských výpravách nezminila.

V jejím přehledu českých duchovních dějin tuším tyto neslučitelné motivy: usilování o poctivé křesťanství, truchlení nad zmařenými šancemi českého protestantismu a koncese "sekulárnímu" (liberalistickému, relativistickému, evolucionistickému) nazírání. V tomto silovém poli zřejmě vznikají její pojmy "sine fundamento in re". - Fakta, která ona uvádí a nad nimiž jest si postesknout jedněm druhým, nejsou vymyšlena. Kde jsme mohli být, nebýt toho či onoho! Mohli jsme tu však mít autonomně se chovající občanskou společnost jako ve staré dobré Anglii nebo v Nizozemí? Ne, asi nemohli. V tomto koutku světa nám byl schystán jiný osud a zadán jiný úkol.

Je-li Boží prozřetelnost spolutvůrnkyní dějin a jsou-li i její dopuštění prozřetelná, pak mají všechny ty vichřice hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvalené, také budoucnostní rozměr. Pak jsou i české dějiny nejen smutným hřbitovem českoreformačních nadějí, ale též experimentálním polem dějin spásy.

## 7. Božena Komárková má pravdu

Bylo by možno dokládat vratkost autorčiných konstrukcí dalšími příklady. Zkoumat oprávněnost označení "katolické" a "protestantské národy" (Angličané by pak asi byli protestanty už od roku 1215). Ptát se, zda J.J.Rousseau vlastně neusiloval překonat v sobě kalvínského ducha rodné Ženevy a zda a nakolik tím ovlivnil revoluční Paříž atd. atd. Nebyly by to pouhé výhrady vůči kosmetickým vadám textu, protože slovo autorky s takovým kreditem, jaký má Božena Komárková, nadto k otázce pro nás natolik závažné, jakou je právě "česká otázka", by mělo být řečeno sine ira et studio. Autorka však místo toho předložila apologii své konfese. Úzce konfesionální optikou vidí význam reformace v duchovních dějinách Evropy i světa. Pohled jí zužuje zaostření na jinak jistě významný konflikt reformace a protireformace (zejména v Čechách) a také přílišná snaha zdůraznit pozitiva protestantismu v novodobých českých dějinách (a odhlédnout od negativ). Nemyslím, že by protestant musel o těchto věcech pojednávat jen a jen předpojatě. Ale autorka tak činí, což jsem se pokusil ukázat replikami na vybrané pasáže její úvahy.

Nerad bych, kdyby tyto repliky zastřely fakt, že v tom nezákladnějším a nejdůležitějším, v tom, co je Alfou i Omegou, tedy prvním a posledním, jsem s ní zajedno. A tím je Nový Zákon, který lidem sdělil Bůh, jenž se stal člověkem.

Ač katolík, nezamítám cele reformaci. Nedomnívám se, že Bohu, Stvořiteli a Zachovateli světa, se jeho dílo v patnáctém, šestnáctém a sedmáctém století vymklo z rukou. Proto mi nezbývá než připustit její prozřetelnostní smysl. Reformátoři nastavili obecné církvi, jejímu

"lidskému prvku", zrcadlo. A zračilo se toho v něm věru hodně. Je jejich pochybením a tragikou, že rozbili v dosahu své působnosti sakrální řád společenství křesťanského lidu.

Nechuť k instituční formě viditelné církve, která funguje i vnějškově a dává se vědomě či bezděky k dispozici i zcela světským tihnutím; nechuť k svátostným úkonům, které se bez osobního nasazení zdají být prázdnými gesty; nechuť k literě mravního kodexu, která se při nepřipravenosti či bloudění myslí nebo vyprahlosti srdce zdá být bezobsažnou formulí; a u nás posléze i nechuť k vyžilé barokní formě, která dusila ryzí zbožnost tím, že se spokojovala jen s vnějškovým projevem a vtěsňovala ji do koryta frází atd., - všechny tyto nechuti se slévají a obracejí se právě proti tomu, co všem vzpomenutým případům chybí: proti vůli uvést tento jedinečný svět, tedy i svět viditelného a hmatatelného - zemi, přírodu, krajinu, koloběh roku i lidského života, tělo a jeho gesta - v sakrální řád. V souvztažnost s vertikálou, s tím neviditelným, pouze tušeným a věřeným "vzhůru".

Že ne? Že byly všechny ty nechuti probuzeny právě nedbáním oné vertikály? Pak tedy měl být zprofanovaný svět znovu zasvěcen a vysvěcen. Co se však stalo a co nám zbylo? Zrušením sakrálního prostoru a jeho řádu se vše bortí, vše se stává plochým. Pohledme na odpoutanou technovědu, na vyplněnou krajinu, uvažme působnost desakralizovaných smluvních aktů, hledejme třeba kouzlo dnešních sekularizovaných vánoc apod., a zejména vizme, čím se stal člověk člověku, přestal-li mu být obrazem a podobenstvím.

"Radikálním prolomením sakrálního řádu", které si Božena Komárková tolik pochvaluje, se protestantští reformátoři a jejich následovníci svým způsobem také neblaze zasloužili o odnáboženštění značné části Evropanů a o pohoršení těch druhých. Skutečná reforma je možná, domnívám se, toliko zevnitř. Nebyli to proto oni, kdo reformoval církev. Činí to ona sama, byť se zpožděním. Nelze však nevidět právě v tomto bodě podnětnost

reformace a nelze popřít, že i věci neblahé se v dobré obracejí.

Vlivem rodové tradice zůstal ve mně kus protestanta. Kéž se úzkostlivější souvěrci neukvapují s odsudkem, ale domnívám se, že by měl být v každém katolíku. To, čeho chtěl Bůh docílit dopuštěním reformace, bychom si měli vzít za své. Tento takřka povinný "katolický protestantismus", zcela a naprosto slučitelný s naším "ano" vůči Zjevení, svátostné povaze církve atd., odvozujeme od protestu proti naší vlastní omezenosti, lenosti a zbabělosti, pro něž si občas obmyslně opatřujeme málem dogmatickoteologické zdůvodnění; proti vlastnímu farizejství, proti opovážlivému spoléhání, proti tomu, o čem píše Matouš v 7,21-23. Jiným jménem pro "katolický protestantismus" budiž - katolická sebekritičnost.

Úvaha Boženy Komárkové byla koneckonců diktována starostí, kterou neznevažujeme, protože má být i jednou z našich starostí. Starostí ne tak o to, jak se chovali naši katoličtí předkové v minulosti (ač ani to nechci bagatelizovat), ale o to, jak se my katolíci chováme nyní a jak se zachováme v budoucnu.

Božena Komárková nás zná zvenčí, a i odtud je její pohled občas zkreslen předsudkem. Nezná nás zevnitř. Proto jsou některé její formulace nevýstižné - a je snadné toho zneužít a jejího hlasu nedbat. Už proto bude užitečné, budeme-li věnovat pozornost břevnům a trámům v oku svém a zvykneme-li si mířit tou břitkou kritikou, jíž jsme proslulí, také do vlastních řad. Zkušenost a poučení z dějin vlastního národa nám tu skýtá jedinečnou příležitost.

## 8. O novodobém českém katolicismu

Po vzniku samostaného Československa byli čeští katolíci předmětem obecné nevraživosti a despektu. Už počátkem listopadu 1918 strhnul rozvášněný dav Mariánský sloup na Staroměstském náměstí. Pár týdnů nato vyhlásil prezident Masaryk mlhavé, ale dráždivé heslo "Tábor - náš program" a jindy se zase nechal slyšet, že katolí-

ci budou mít u nás tolik práv, kolik si vydobudou (ne tolik, kolik ti ostatní, ale kolik si sami vydobudou). A na nárožích bylo hlásáno, že Řím má být souzen a odsouzen. Uvědomělí katolíci mohli mít tehdy pocit, že se roztrhl čertův pytel a nastává sabat.

Jenže tohle všechno se dělo v národě alespoň formálně většinově katolickém! Tato katolická většina nebyla dílem nátlaku habsburského státu. Snažme se nedbat svých zkušeností s totalitním státem a s ideologickým monopolem jediné strany, protože tehdy by to byl anachronismus. V Uhrách tomu bylo všelijak, ale dědičné země habsburské byly konstituční monarchií, postupně se demokratizující. Bylo dávno po tolerančním patentu a situaci protestantů už dlouho nebylo možno nazývat perzekucí. Vždyť svého času byl protestant Palacký členem panské sněmovny, jmenované císařem, novopečený protestant Masaryk univerzitním docentem ve Vídni a poté profesorem v Praze a v sedmdesátých letech 19. století byl říšským ministerským předsedou luterán hrabě Beust. Naprostá katolická většina českého národa, to byl důsledek setrvačnosti. A ta protikatolická vřava po roce 1918, to nebyl útok zvenčí, to byl projev vnitřní krize nás českých katolíků. Prostě jsme zpovrchněli, zplahněli - neblahý to důsledek aliance trůnu a oltáře i naší lenosti - a nyní jsme vydávali počet z vlastních nedůsledností a zmatků.

Mohlo tomu být jinak? Možná. To by se ale musely takových deset, dvacet, třicet let předtím katolické noviny "Čech", "Našinec" a jak se všelijak jmenovaly, mírnit v rukopisných, protimasarykovských a v době hilsneriády i antisemitských kampaních a psát více v duchu dvou nejdůležitějších příkázání; to by musel např. královéhradecký biskup Eduard Brynych napsat kromě knížky "Katolíci, nedejme se!" také dejme tomu "Katolíci, jací jsme?" atd, atd. Pak by možná čeští katolíci v roce 1918 neprožívali tak příkrý konflikt mezi věrností církvi a loajalitou vůči vlastnímu státu.

Stalo se však, jak se stalo a mladá generace uvědomělých a vzdělaných katolíků, tehdy ostatně nečetných,

se ocitla v nezáviděníhodné situaci, kdy kdejaký měšťanosta v klotových rukávech nebo zelenáč s učitelským diplomem účtoval dutými frázemi s Římem. Kéž by si tehdy Durych a jeho družina připomněli chvíle Kristova bičování! Jenže oni raději vzpomínali triumfů křížáckých válek...

Božena Komárková se přehluboce mýlí, domnívá-li se, že český politický katolicismus podléhal nějakým protidemokratickým náladám nebo že si dokonce zainklinoval k fašismu. Český politický katolicismus, to byla přece lidová strana, která se pod sice rozšafným, ale nijak zvlášť jasnozřivým Šrámkovým vedením bezpečně ubytovala pod křídly Masarykova "Hradu", jemuž byla spolehlivou oporou dokonce i tehdy, když papežský nuncius Marmaggi, rozezlený oslavou Husova výročí, opustil Prahu. Važme si jí nebo ne, faktem zůstává, že po celé meziválečné dvacetiletí podporovala formálně demokratický charakter státu. A v tomto ohledu nezklamala ani později.

Poučné jsou pro nás osudy těch mladých katolíků, co je formoval prožitek protiklerikálních kraválů prvního desetiletí naší první republiky. Musím předeslat, že když tak přehlížím ty výplody tehdejšího protikatolického třesnění, individuálního i masového, podivuji se i dnes jejich jalovosti a hlouposti, ať už byli jejich rodiči či kmotry volnomyšlenkáři, sociální demokraté, národní socialisté, sokolové, obskurní spolek "Husitských žen" nebo tehdy právě vzniklá československá církev. Věřím, že dnes už by nikdo nic z toho nepodepsal. Ke cti našich protestantů nutno říci, že nestáli v prvním šiku tohoto šturmu a drangu, pouze se na něm trochu přižívovali. Ochotně přijímali přestouplé, tuším hezkých pár desítek tisíc. Sam jsem poznal řadu těchto popřevratových nováčků, kteří cele přijali novou československou identitu a poctivě při ní vytrvali (pokud vím, je i Božena Komárková jedním z nich). Mnohým však jejich nadšení dlouho nevydrželo, stěžovali si na to i československé církevní představení. Ještě hůře se v tomto smyslu vedlo později československé církvi, počet jejíchž údů dosáhl v několika letech tří čtvrtin milio-

nu.

Vraťme se však k našim katolickým mládencům. Jsme totiž v pokušení opakovat jejich příběh. Možná, že i v grotesknější podobě, protože oni byli vzdělanější. Kdepak tehdy něco podobného tomu, co vyvedli údajně filokatoličtí autoři nedávného dokumentu Charty, když se ukázalo, že dovedou psát i o tom, o čem nemají valné potuchy! Tehdy by je roztrhali na cucky! - Mladí katolíci vydávali časopisy "Rozmach", "Řád", "Akord", "Filosofickou revui" (ta sice patřila olomouckým dominikánům, ale i kolem ní se vytvořil okruh mladých, proniknutých durychovským zápallem), později i týdeník "Obnovu". Četl jsem z toho hodně, ale ne všechno, je to dnes nsnadno dostupné. Četl jsem to i s tím kusem protestanta v sobě, ale na rozdíl od Boženy Komárkové, Václava Černého aj. s generačním odstupem, tedy jinak. Spíše než dobové souvislosti jsem zachycoval ty nadčasové. Nepokládám je za špatné časopisy, naopak, mnohé jsem jejich prostřednictvím získal.

Každý podobný podnik vytváří kolem sebe osobitou náladu. Tohleto dělali mladí lidé. Tehdy stanuli v příkré opozici vůči oficialitě i převažujícím veřejnému mínění první republiky, vůči tomu, co se nosilo, vůči "establishmentu", jak by se dnes řeklo. Jejich velikášskou nekompromisnost, spíše adolescentní než katolickou, lze zcela dobře srovnat s tím, co dělali jejich vrstevníci na jedné z opačných stran, kolem Karla Teiga a "Devětsilu". Přitom však nezapomenme, že naše tehdejší levicová "Avantgarda" se zapletla do souvislostí, z nichž nám objektivně vzešla mnohem větší škoda. Levičáckým znešvařením myslí pozbylo mnoho lidí schopnosti samostatně uvažovat a odpovědně rozhodovat v době, která byla pro mou generaci křižovatkou.

Dnes jsem vnímavý i k těm dobovým souvislostem. Slovo jednou vyslovené zasahuje do dějin tím, že oslovuje všechny současníky, kteří je slyší, a potom v budoucnu ty, kdo je vyhledají. Asi nelze rozhodnout, který způsob je zásadně významnější, pokaždé je to jiné. Počet lidí, po tisíciletí ovlivňovaných Aristotelem, mnohoná-

sobně převyšuje počet původních peripatetiků. Toto nelze říci o čtenářstvu našich předválečných katolických revuí, dnes téměř nedostupných. A je nutno přiznat, že kromě posily sebevědomí tehdejších katolíků působily tyto revue i jinak: mnoho lidí skutečně a důvodně pohoršily.

Předesílám, že pohoršovaly i zdánlivě. Naši mládenci prožívali zblízka protekcionářský a korupčnícký rub prvorepublikánské demokracie. Jinou zblízka neznali. Troufli si tedy problematizovat demokracii jako takovou. Ostatně proč ne? - Uveřejnili pár úvah o korporativním státě a přeložili dokonce cosi z Othmara Spanna. Bylo to tehdy nekonformní, ale těžko je podezírat ze sympatií k fašismu víc než třeba F.X.Šaldu.- Když vypukla španělská občanská válka, postavili se hlasitě a jednoznačně na stranu povstalců (tj. armády, již vedl generál Franco). O této válce se u nás dnes mnoho neví, ale aspoň někteří z nás znají Orwellovy romány, čerpající ze španělských zkušeností autora, snad i dokonce jeho velmi autentickou reportáž "Hold Katalánsku". Tehdy se vědělo ještě méně, protože válka byla u nás sledována vysoce zkreslující optikou aktuálního ohrožení republiky. A nastávající evropské střetnutí bylo nadto - a nejen u nás - vnímáno krátkozrace jako konflikt mezi tradiční politickou levicí a pravicí, z něhož žurnalistická omezenost vyvodila zcela falešnou alternativu buď Stalin, anebo Hitler. Naši komunisté, socialisté i liberálové proto vehementně stranili španělským republikánům. Nato "Řád" i "Akord" zveřejnily, že ještě za republikánské vlády, tedy před Francovým povstáním, bylo ve Španělsku ubito několik biskupů a mnoho tisíc kněží a řeholníků. Naše veřejnost, pamětlivá nedávného vlastního protikatolického třeštění, nechtěla slyšet o španělském republikánském vraždění. Katolické revue si vysloužily další antipatii navíc jako kazmírové kýžené národní jednoty...

Důvodem skutečného pohoršení však asi nebylo to, co se v revuích psalo, ale způsob, jakým se psalo (a také ovšem to, o čem se nepsalo, ač se psát mělo). Naši mládenci si osvojili povýšeně aristokratický tón. Jediný

skutečný aristokrat mezi nimi, kníže Schwarzenberg (psával pod pseudonymem Jindřich Středa), to kupodivu nedělal, ač měl na to jisté právo, zato psaní synků z úřednických rodin připomínalo jednání hidalgů s plebejskou chátrou. Byla to durychovská póza, kopírovaná mladistvou mentalitou. Vzpomínám na texty, naduté do nesrozumitelnosti; na kritiky a repliky, jejichž pichlavost a jedovatost je čtenářsky nepříjemná ještě po padesáti letech. Vskutku - řečeno s Františkem Šamalíkem - katolicismus tentokrát bez křesťanství. Je třeba však spravedlivě dodat: jenom někdy.

Byli tehdy mezi katolíky lidé jasného ducha a františkánské pokory. Vzpomeňme impozantních postav obou metropolitů, pražského Františka Kordače i olomouckého Antonína Cyrila Stojana. Vzpomeňme spisů Dominika Pecky, díla osvětového v tom nejlepším smyslu, anebo článků Alfréda Fuchse, znamenitého novináře, pokřtěného žida, který zahynul v nacistickém koncentráku. Hlásnou troubou intelektuálního katolicismu se však staly zmíněné revue. Neobracely se k národu, k jeho reálné většině, která katolickou víru poztrácela, ale proti ní. Nezkoumaly příčiny jejích bolestí, záští a zmatků, ale odsuzovaly je. Z katolictví učinily záležitost stranickou, zcela v duchu tehdejšího politického partajnictví, a do tehdejšího českého myšlenkového bloudění vnesly více žluči než světla.

Neměl jsem jako čtenář pocit, že by se tónina katolických revuí po Mnichovu podstatně změnila. Vydávat naši "druhou republiku" za pendant tehdejších praviceových autoritativních režimů či dokonce za náběh ke "kle-rofašismu" pokládám za nehorázný nesmysl. Bylo to pár měsíců bezradného politického improvizování, jehož cílem bylo nedráždit nacistického vlka v sousedství a zachovat českou kozu při životě. Některé věci včetně KSČ se jednoduše zakázaly (komunističtí předáci směli emigrovat), ale vnitropolitické rozhodování se dělo za výjimečně svorné spolupráce tehdejší pravice i levice (česká pravice však odpovídala tomu, co jinde bylo politickým středem); pokud vím, politických vězňů tehdy nebylo vůbec a pamětníci tvrdí, že z politických důvodů nepři-

šel tehdy o zaměstnání nikdo. Svobodu projevu omezovala s ohledem na nacistické obklíčení autocenzura. Katolické revue jí nemusely dbát tolik jako levicový nebo nacionalistický tisk. Republika, vůči níž mívaly tolik výhrad, skonala, události se jim zdály dávat za pravdu a naši mládenci si toho byli vědomí. Tímto mentorským zadostiučiněním, jistě však neradostným, se lišili od ostatních, kteří se zalykali bezmacným pláčem, zejména pak za nacistické okupace.

Konstantin Miklík, naštěstí redemptorista (hůře by bylo, kdyby byl např. ministrem školství), otiskl již za okupace ve čtvrtém čísle "Řádu" (roč. V, 1939, str. 246) pozoruhodnou úvahu "Organizace školství čili služba k národní výchově". Tak jako kluci, kteří si malují, jak to zařídí, až budou pány světa, sní i bratr Konstantin o přestavbě českého školství v národě skutečně se obrozujícím (proč se zaměstnával takovýmto praktickým problémem právě v onom čase, těžko říci). Školství buďť samozřejmě náboženské a národu nebudiž dovoleno hřešit proti rozumu. "Bezbožník a hlasatel morálky bez Boha nemají místa v přirozené společnosti, protože jejich postoj jest absolutně nepravdivý, zhoubný a neomluvitelný." V takovémto vzorném národě budou trpěna různá náboženství, pokud prý nebudou obsahovat nepravdy. Náboženství "nižší" však budou muset dát přednost "vyšším", i když stát bude výslovně podporovat toliko jejich společný základ, tj. filozofickou teodiceu a přirozenou etiku. Dovolená vyznání budou asi čtyři, pisatel je nejmenuje, ale zdá se, že myslí i na protestanty a židy. "Nad relativní pravdivostí náboženských vyznání mohou s úspěchem bdít jen ti, kdo v sobě zavírají veškerou pravdu náboženskou a kdo ji korunují v nejvyšší žádané míře, totiž katolíci. Jen oni poskytují záruku čistoty a ryzosti nižšího učení, poněvadž na něm stavějí. Oni jediní tomu rozumějí a o to stojí, oni jediní mají pravidlo kanonické, které jim brání dělati proselyty násilím. Ad amplexandam fidem catholicam nemo invitatus cogatur (C.1351). Z té příčiny jen katoličtí inspektoři, odpovědní církevní vrchnosti, mohou být pověřováni vrchním dozorem nad náboženským mírem. Nebudou se míchat jinověrcům do vyučování náboženství, ale budou pečovat

o to, aby předem stanovený poměr mezi konfesemi byl přísně zachováván. Jen tam, kde se konfese samy vzdají péče o vyučování náboženské, vezme na sebe tuto starost církev katolická." - Jakým způsobem jest dovoleno dobře katolickému otci utratiti vlastního syna, tč. bezbožníka, stanuvšího proti němu v přirozeném pubertálním odporu a tak pozbyvšího práva na místo v přirozené společnosti, bratr Konstantin neprejudikuje.

Nevzpomínám na horší blábol z českého katolického pera dvacátého století. V nás, uvyklých úvodníkům Rudého práva a všelijaké ekvilibristice, která má zdůvodnit existenci tzv. Národní fronty, vyvolají dnes tyto řádky neveselý úsměv. Nekatolickým současníkům však mohly tehdy, v prvních měsících okupace, připomínat cosi, pro co máme strašně ošklivé slovo - hyenismus. "Řád" je otiskl v jednom ze svých posledních čísel. Nacisté nedopřáli dlouhý život ani jemu.

Pokud vím, choval se bratr Konstantin za protektorátu solidně, po únoru 1948 emigroval a zemřel ve vzdáleném Francově Španělsku. Prosím, aby mu bylo odpuštěno.

## 9. Naše současná katolická pochybení

Víme, že nemáme soudit, nechceme-li být souzeni, že jest dbáti nejprve vlastního břevna či trámu a pak teprve cizích třísek. Že sedmasedmdesátkrát denně toho nedbáme, ale také že nazvat špatnost špatností je vždy spravedlivé a někdy dokonce i nutné. Snadno se pranýřují neřesti, k nimž sami nejeme svým založením disponováni. Člověk poklidné letory lépe vidí a snáze tepe u toho druhého hněv, smilstvo či obžerství, ale snáze přehlédne svou lenost či lakotu. Uvažme však, jak nesnadné je vytýkat někomu - pýchu!

Když jsem se zamlada rozhodl pro své katolictví proti svému protestantství, propadl jsem nepravým způsobem radosti z nalezení pravého otcovského domu a pár let jsem si to vyšlapoval světem jako domýšlivý husarský lajt-nant, nejša schopn nahlédnout, že jsem vlastně ješitný osel. Blábolil jsem stejně pošetile jako bratr Konstantin, jen jsem to naštěstí nikam nepsal. Nalezení správ-

ného vztahu mezi pravým teocentrismem a pravým egocentrismem ("Dobře spořádaná láska začíná láskou k sobě" - Tomáš Akvinský), toť celoživotní úkol. Jak vytýkat bližnímu jeho pýchu, vím-li, že je ve mně stále ten ještětý osel a pokládám-li přesto pochybení bližního za škodlivé?

Vděčím za mnohé Rio Preisnerovi. Bývá často dobrým diagnostikem, nejednomu neřádku vidí do kuchyně i do žaludku. Proč jsou ale ty jeho rentgenologické diagnózy tak nemilosrdné, ba záštiplné? Proč je v něm - od "Blouznivců našich úhorů" až po "Českou existenci" - tolik žlučovité zatrpklosti? Nemocný, člověk i národ, potřebuje vcítivého lékaře, třeba i chirurga. Jenže bratru Riovi s jeho neúprosnými sekčními nálezy to zatím bohužel sluší více v pitevně.

Rio Preisnerovi mi odepsal z duše Václav Benda ("O etice polemiky a potřebné míře tolerance"). Nelíbí se mi však jak prokládá své texty posvátnými obraty, výroky a zvlátními. Je to možná jen věc vkusu, ale někdy vzniká dojem, jakoby věděl jaksi lépe než ostatní, co Bůh zamýšlí, koho potrestá a koho ne. Kéž v nás probouzí umění rozlišovat dobré a zlé. Sotva se mu to ale podaří, bude-li nás šokovat svými jistotami, nám tolik neprůzračnými. A pointuje-li svou jinou, opět velmi podnětnou úvahu ("Poznámky k poznámkám často slyšeným") napomenutím, že bychom si už měli pomalu odvyknout líbivé řeči aggiornamenta, měl by - bývalo to např. dobrým tomistickým zvykem - říci srozumitelně, co tím myslí. Božena Komárková, a nejen ona, se může domnívat, že Václav Benda chová v nevážnosti II. Vaticanum jako celek a že by se rád vrátil třeba k Tridentinu.

Postaví-li filokatoličtí autoři dokumentu Charty ("Právo na dějiny") jeho čtenáře i své nekatolické druhy před hotovou věc tím, že poruší dosavadní zvyklosti, panující v jejich pluralistickém společenství, uvádějí v pochybnost svou i mou ochotu k poctivé hře. A to i tehdy, kdyby šlo o text po všech stránkách bezvadný (jako že nebyl!).

Nám katolíkům uniká zkrátka toto: sami sebe vnímáme

ve světle toho velkolepého, k čemu se hlásíme, ale ti druzí nás vnímají podle toho, jak se jim jevíme, jak se chováme, ba dokonce jací skutečně jsme. Vyznává-li někdo nějakou nadosobní hodnotu, je posuzován nevyznašovací přísněji, je zkoušen, brán za slovo. Měl by to vědět. - Zním z vlastní zkušenosti pohoršení, která tuším u Boženy Komárkové. Víře v cosi úžasného jako je Vtělení a živé přebývání Boží v církvi by měl odpovídat i formát osobnosti věřícího, zejména byla-li mu svěřena moc klíčů. Co trápení a vzteku mi připravila "klerikální" malichernost, zloba a omezenost, zejména když se nechtěla k sobě znát a v sebeobhajobě se suverénně dovolávala církevní konstituce i výroku Písma! Toto pohoršení lze léčit studenou sprchou: stačí, když si člověk uvědomí, že se někdy v oné odpudivé podobě sám jeví těm druhým, své ženě, vlastním dětem...

Božena Komárková velmi neprávem ztotožňuje stát středověký, novověký stát absolutistický a dnešní stát totalitní, praví-li, že komunisté zavedli stejné poměry jako ty, které tu panovaly ve středověku nebo v pobělohorských Čechách. Nebudu unavovat výklady. Něco z toho pěkně vystihl Václav Benda, když charakterizoval myšlení, které vedlo k nastolení totalitního systému (ve druhém z citovaných textů): "Po osvědčeném způsobu 'opice Boží' (tj. ducha zla - pozn.aut.) bylo do těchto myšlenek, které jsou nedílně i praktickými návody ke svému uskutečnění, převzato mnohé, co se zrodilo ve starozákonní a rabínské tradici či v rámci historických struktur katolické církve - v podobě jen nepatrně pozměněné, o to odlišnější je však celkový záměr a cíl." Nemáme tu ani jeziutskou protireformaci, ani kalvínskou Ženevu.

Je-li však soudobý totalitarismus v jistém smyslu karikaturou naší církve, využijme tohoto zrcadla, třeba křivého, které je nám tu z vůle Boží nastaveno, a poučme se. Nejsme přece "lidmi zvláštního ražení", nejsme šikem andělským s Michaellem v čele, ani křižáckými rytíři, kteří tu mají obhájit předem jasnou Boží pří! Ta probíhá denně v každém z nás a jednou z odporčích stran je i ješitný osel. Jeden přítel mi řekl: "Vy katolíci se k svému křesťanství hlásíte příliš výslovně

a nahlas. Bylo by lépe, kdyby se poznalo z toho, co skutečně děláte..." Ano, mohlo by se snadno stát, že po svízelných a protivenstvích uplynulých čtyřiceti let by se v nás nakupila hořkost, již bychom dali průchod stejným, ba horším způsobem než naši předchůdci o jednu, dvě generace starší.

Za tu implicitnost, tlumenost, činnou mlčenlivost se přimlouvám, bude nám v Čechách lépe slušet. Dovokávám se slov Jaroslava Durycha ("Pouť do Španělska"), který sice ani jimi nezapřel svůj naturel a vpustil do nich něco z naší českokatolické nevrlosti, ale cosi důležitého vystihl: "Vidím, že každý národ má jiné gesto modlitby. U nás příroda takové gesto odměřuje velmi opatrně a přesně. Stálý boj s herezí, skepsí, nevěrou a podezíravostí vynutil si takřka od samé přírody určitou zdrženlivost a opatrnost, zbavil je veškeré patetičnosti a okázalosti. U nás už tělo, srdce i duše jsou si dědičně vědomy toho, že každý nedosti tlumený projev zbožnosti by vzbudil v okolí ať slyšitelný či neslyšitelný sykot, ať viditelný či neviditelný úškleb a rouhání. Tím je tělo naučeno, aby výraz zbožnosti tlumilo co nejvíce a nejlépe; ne snad z ostychu zbabělého, ale z ostychu cudnosti. Láska k Bohu má u nás půvab lásky tajné. Proto u nás gesto zbožnosti je velice diskrétní a svrchovaně ekonomické; šetří každým centimetrem pohybu a šeptá v pianissimu..." - Na jeho místě bych nezůstal jen při sykotu okolí, ale pamatoval bych i na spory v našem vlastním nitru. Myslím, že příliš vehementní explicitnost, příliš silná slova jsou svědectvím vlastních vnitřních nejistot.

+ + +

Když jsem četl u Boženy Komárkové slovo "odpuštění", cosi se ve mně vzpříčilo. Cožpak já patřím k bělehorským vítězům? Cožpak je protireformační násilí mým dílem? Vždyť mě bolelo stejně jako ji!! Mám snad já, potomek katolických předků, prosit sebe sama jakožto potomka protestantských předků o odpuštění za to, co jedni učinili druhým?

Ne, cítím, že jsem neměl pravdu, i když to nedokáži

vysvětlit. Vyznání vin z úst kardinálů Berana a Königa, našich současníků, bylo i pro mne úlevou. Jsou to totiž n a š e viny, protože i tehdy dávno jsme to byli m y. Jsme to stále my, od Zmrtvýchvstání až po skonání času. Snad tolik nevadí, že své pravé jméno tajím. Prosím Boženu Komárkovu, prosím ji jménem všech těch, k nimž se hlásím, za odpuštění všech příkoří, která od nich museli zakoušet všichni ti, k nimž se hlásí ona. Prosím ji za odpuštění všech pohoršení, která musela podstoupit ona sama vinou těch, k nimž také patřím a jimž jsem -  
- jak nevyzpytatelné to cesty! - také za lecos vděčný. Kéž my katolíci najdeme v sobě spravedlivé protestantství a kéž naši Čeští bratři najdou v sobě skutečnou katolicitu. Kéž nás stále více spojuje Slovo, které vyznáváme, i starost o napřímení páteře národa, k němuž patříme.